

DE BETUWE, EEN DIJK VAN EEN LANDSCHAP!



NOTA TOERISME & RECREATIE LINGEWAARD & OVERBETUWE 2017 - 2022

Colofon

De Betuwe, een dijk van een landschap!

Nota toerisme & recreatie van de gemeenten Lingewaard & Overbetuwe, 2017 – 2022

In opdracht van gemeente Lingewaard, gemeente Overbetuwe, oktober 2016

Uitvoering:

E.E. de Gans, IR³ Leisure Consultancy, Nijmegen, T: +31(0)24-3296914

R.D van Assendelft De Coningh, Van Assendelft & Partners, Elst, T: +31(0)481-353888



Toeristische nota Overbetuwe en Lingewaard

Versie: gemeente Overbetuwe

1	Inleiding	4
	1.1 Aanleiding en doel	4
	1.2 Werkwijze	5
2	Toerisme en recreatie in Overbetuwe en Lingewaard	6
	2.1 Gebiedsafbakening	6
	2.2 Toeristisch aanbod	7
	2.3 Iconen	8
	2.4 Park Lingezegen	10
	2.5 Recreatie	11
	2.6 Werkgelegenheid	12
3	Beleidskaders	13
	3.1 Inleiding	13
	3.2 Provincie Gelderland	13
	3.3 Regionaal Bureau voor Toerisme KAN	14
	3.4 Recreatiemaatschappij Uite@waarde	15
	3.5 Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	16
4	Trends en ontwikkelingen	18
5	SWOT Analyse	21
6	Strategische visie	22
	6.1 Inleiding	22
	6.2 Ambitie en beleidsdoelstellingen	22
	6.3 Kernwaarden Lingewaard en Overbetuwe	22
7	Strategische aanpak & Actieprogramma gemeente Overbetuwe	25
	Bijlagen	28
1	Gevoerde gesprekken	
2	Geraadpleegde informatie	
3	Deelnemers Kernwaarden discussie & Diner Pensant	
4	Verblijfsaccommodaties & dagattracties	
5	Kengetallen uit de Toeristisch Recreatieve monitor Regio Arnhem Nijmegen 2015	
6	Park Lingezegen	
7	Trends in toerisme & recreatie	
8	Kansrijke projecten	

1 INLEIDING

De gemeenteraden van Lingewaard en Overbetuwe hebben in juli 2015 besloten om een gezamenlijke nota Recreatie en Toerisme op te stellen. De huidige nota's van de afzonderlijke gemeenten liepen per 2015 af en dienden geactualiseerd te worden. Gezien het feit dat toeristische grenzen zelden gelijk lopen met bestuurlijke en gezien de vele overeenkomsten die beide gemeenten op toeristisch gebied delen, is gekozen voor het opstellen van een gezamenlijke nota.

Het is de eerste keer dat beide gemeenten voor het beleidsterrein toerisme en recreatie een gezamenlijke nota opstellen. Het creëren van draagvlak onder de stakeholders en gemeenteraden enerzijds en van samenwerking tussen de relevante partijen anderzijds vormen centrale thema's in de uitwerking van de nota. De nota bouwt voort op de twee afzonderlijke toeristische nota's uit 2009.

1.1 AANLEIDING EN DOEL

Doelstelling van een nieuw recreatief en toeristisch beleid in Overbetuwe en Lingewaard is het versterken en vergroten van recreatie en toerisme in de gemeente Overbetuwe en Lingewaard op basis van een aantal uitgangspunten. Omdat voor de recreant/toerist grenzen tussen regio's en gemeenten geen rol spelen worden de uitgangspunten gezien vanuit een intergemeentelijk perspectief. De samenwerking tussen beide gemeenten in het Park Lingezegen speelt hierbij een belangrijke rol. Recreatie en toerisme is een speerpunt in het huidige collegeprogramma.

Uitgangspunten¹

- Gezien de overeenkomsten tussen Overbetuwe en Lingewaard en een gezamenlijk belang in een goed recreatie en toerisme beleid wordt een gezamenlijk beleidsplan opgesteld, rekening houdend met de eigenheid van beide gemeenten.
- Vergroten van de toeristische en recreatieve aantrekkelijkheid van het gehele gebied tussen Arnhem en Nijmegen op basis van wederzijdse versterking in plaats van concurrentie.
- Ruimte bieden aan nieuwe economische impulsen op het gebied van recreatie en toerisme.
- Actualisatie van de huidige gemeentelijke visie en ambitie met als doel het versterken van de beleving van de (potentiële) toerist en recreant.
- Versterken en ontwikkelen van recreatie en toerisme in een gezamenlijke verantwoordelijkheid van gemeenten, ondernemers, natuur-en landschapsorganisaties, toeristische organisaties en de projectorganisatie van het Park Lingezegen

Op basis van de uitgangspunten zoals verwoord in de Startnotitie toerisme en recreatiebeleid is het doel te komen tot:

- een breed gedragen toeristisch recreatieve visie voor de periode 2016 - 2022,
- een beknopte evaluatie van de vorige beleidsperiode,
- het ontwikkelen van handvatten voor toeristische ontwikkelingen in de vorm van een actieplan.

¹ Uit: Startnotitie toerisme en recreatiebeleid in de gemeente Lingewaard en Overbetuwe, april 2015

1.2 WERKWIJZE

Beide gemeenten vinden het belangrijk dat de nota gedragen wordt door de toeristisch-recreatieve sector. Daarom is gekozen voor twee interactieve sessies en een aantal gesprekken in een mix tussen vertegenwoordigers van overheid, bedrijfsleven dagrecreatie, bedrijfsleven verblijfsrecreatie en horeca.

Ten einde het juiste DNA van het totale gebied te bepalen en de visie te ontwikkelen over de weg die de beide gemeenten willen inslaan, is gekozen voor een z.g. kernwaardendiscussie'. Hierbij waren circa 30 vertegenwoordigers uit de sector aanwezig (zie bijlage 2). Vervolgens zijn tijdens een interactief 'diner pensant' de kernwaarden gekoppeld aan relevante toeristische thema's.

Er zijn interviews gehouden met belangrijke spelers in de sector. Informatie uit de interviews is gebruikt bij het opstellen van de SWOT analyse (zie hoofdstuk 5).

Op basis van de kernwaarden, de trends en ontwikkelingen en de SWOT analyse is vervolgens de strategie ontwikkeld met daaraan gekoppeld een actieprogramma voor de korte en lange termijn.



"De Stoel", Park Lingezegen



Klompenpad

2 TOERISME EN RECREATIE IN OVERBETUWE EN LINGEWAARD

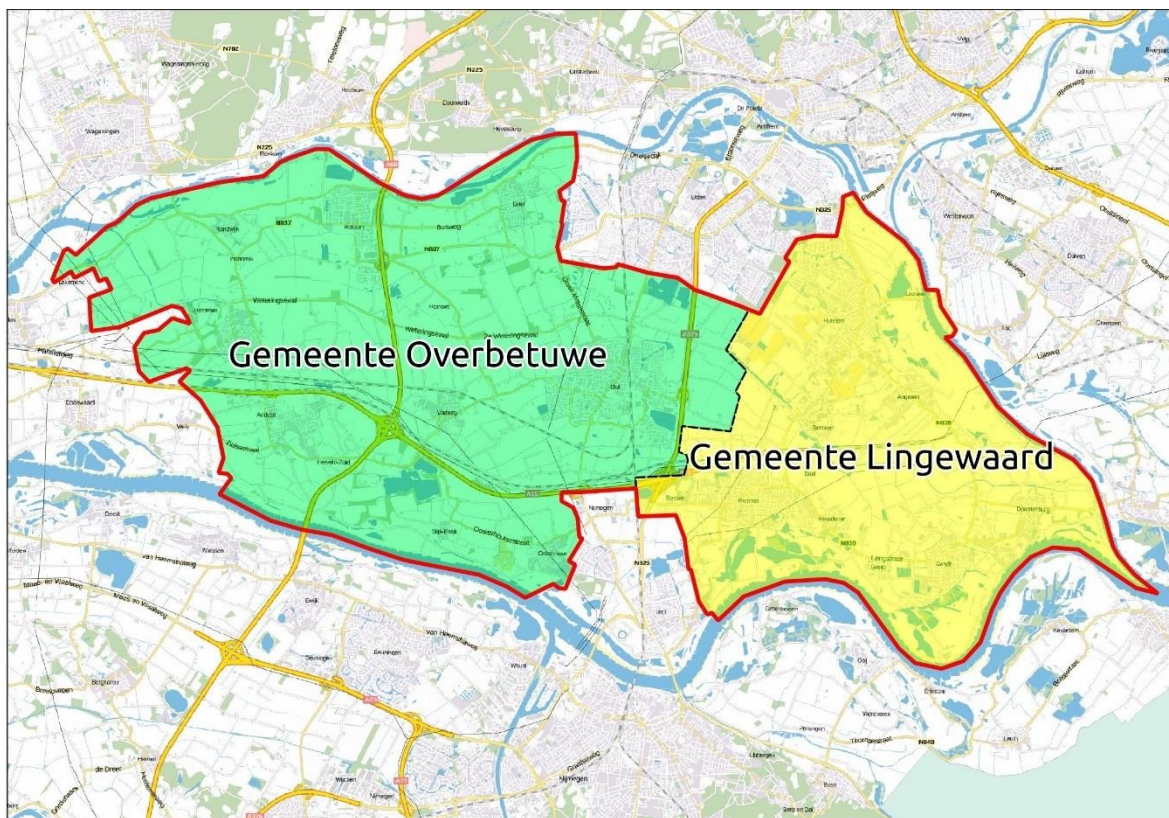
2.1 GEBIEDSAFBAKENING

De gemeenten Lingewaard en Overbetuwe liggen in Gelderland in de “groen-blauwe” zone tussen de steden Arnhem en Nijmegen. Kenmerkende kwaliteiten van het gebied zijn het Betuwse landschap met de rivieren Waal, Nederrijn en Linge, de fruitboomgaarden en de pittoreske dorpjes. Bijzondere boerderijen en landgoederen en de zeer rijke cultuurhistorie van Bataven en Romeinen via de Middeleeuwen tot nu, maken het gebied interessant voor dag- en verblijfstoeristen.

De Gemeente Lingewaard kent per 1 maart 2016 een inwoneraantal van 45.949 op een totale oppervlakte van 69,14 km². De bevolking is verspreid over 8 kernen: Huissen, Bemmelen, Gendt, Angeren, Doornenburg, Haalderen, Ressen en Loo.

De Gemeente Overbetuwe kent per 1 maart 2016 een inwoneraantal van 47.030 op een totale oppervlakte van 115 km², verdeeld over 12 kernen: Elst, Valburg, Heteren, Driel, Randwijk, Andelst, Hemmen, Herveld, Homoet, Oosterhout, Slijk-Ewijk en Zetten.

In totaal een gebied van 184,14 km² tussen de steden Arnhem en Nijmegen, waarvan 10,84 km² water (6 %) en met in totaal circa 93.000 inwoners. Het verzorgingsgebied inclusief de beide steden bereikt aldus meer dan 400.000 inwoners, exclusief de toeristische bezoekers van de regio.



De laatste toeristische beleidsnota's van de twee afzonderlijke gemeentes liepen eind 2015 af. In die vorige beleidsperiode zijn tal van initiatieven gerealiseerd. Een aantal projecten is reeds opgestart, sommige zijn wel kansrijk voor toekomstige ontwikkeling, andere sluiten niet meer aan bij de markt.

Beknopte terugblik beleid afgelopen jaren van beide gemeenten²

Project	Gerealiseerd	Niet/gedeeltelijk gerealiseerd
Dagrecreatie	Gebiedsontwikkeling Doornenburg	Fruitpark
	Park Lingezegen	Park Lingezegen (o.a. evenemententerrein)
	Plattelandsvernieuwing (o.a. restauratie fort, ontwikkeling B&B's)	
Verblijfsrecreatie	Verblijven bij de boer	Ontwikkeling bijzondere overnachtingslocaties
Routes	Fietsknooppuntensysteem	Wandelroutenetwerk
	TOP's en pleisterplaatsen (deels)	Ruiterroutes
	Rondvaartroutes(pendelboot)	Struinroutes (deels)
	Thematische routes (Liberation Route)	Kanoroutes (deels gerealiseerd, Lingevaart, Park Lingezegen)
Informatie, promotie & marketing	Toeristische bewegwijzering	PRET ³ opgeheven
	Arrangementen, LIMES beleving	
	Toeristisch platform Lingewaard	
	Samenwerking tussen Overbetuwe en Lingewaard	

2.2 TOERISTISCH AANBOD

Het gebied van de beide gemeenten Lingewaard en Overbetuwe kan worden gekarakteriseerd als rivierengebied; een groen open gebied, omzoomd door rivieren, waar ruimte is voor dynamiek en ontwikkeling, met name vrijetijdseconomie, agribusiness en logistiek. Wij beperken ons in het kader van deze opdracht tot de vrijetijdseconomie. Het gebied van de beide gemeenten wordt ook gekenmerkt door 'versnippering' van het landschap. Het gebied wordt doorsneden door snelwegen en spoorlijnen. (A15, A325, A50 en Betuweroute).

Het toeristische aanbod kenmerkt zich door diversiteit en kleinschaligheid. De uitstraling van het gebied is gemoedelijk. Het karakter van het gebied wordt gekenmerkt als 'lieflijkheid'. Deze karakterisering komt later terug bij het definiëren van het regionaal beeldverhaal. Gezien het karakter van de nota en de wens van beide gemeenteraden is niet gekozen voor een opsomming van de gegevens per gemeente, maar zijn attracties en accommodaties op gebiedsniveau geïnventariseerd.

² Uit: Beleidsplannen R&T gemeente Lingewaard en gemeente Overbetuwe, Grontmij/Route IV, juni 2008 en februari 2009

³ Platform Recreatie en Toerisme

Het toeristisch aanbod in beide gemeenten wordt gevormd door de onderstaande voorzieningen⁴:

Verblijfsaccommodaties

3 hotels en aantal B&B's (totaal >210 bedden), 8 campings (>600 plaatsen), 6 camperlocaties (32 plaatsen), 28 Airbnb's.

Hotels	Campings
Hotel Restaurant Rijnszicht, Doornenburg Hotel Het Wapen van Elst, Elst Linge Hotel Elst, Elst Wisselend aantal B&B's	Camping Overbetuwe, Heteren Camping De Grote Altena, Oosterhout Camping De Hooge Brug, Slijk-Ewijk Minicamping QKLQ, Angeren In het Wijland, Bemmelen Camping de Waay, Doornenburg Camping Waalstrand, Gendt Campercamping De Woerdt, Ressen



Camping De Grote Altena, Oosterhout (foto: www.degrotealtena.nl)

Dagattracties

9 bovenlokale evenementen, 1 golfbaan (18 holes), 7 musea/museale activiteiten, 2 cultuurhistorische attracties (kasteel, fort), 3 watersportlocaties (Rijkerswoerdse Plassen, De Linge, Strandpark Slijk Ewijk), 2 landgoederen (Hemmen, Huize Doornik)

Voor een overzicht van de verschillende bedrijven en evenementen, zie bijlage 4.

2.3 ICONEN

Belangrijkste keuze criteria voor verblijfsaccommodaties vormen de toeristische dagattracties en voorzieningen. Dagattracties en voorzieningen vormen de belangrijkste reden om een bepaalde streek te bezoeken, daarna pas gaat men op zoek naar een adequate verblijfsaccommodatie. Het is zelden andersom, met uitzondering van de toonaangevende toeristensteden of uitgesproken hotels en bungalowparken in de wereld. Dat betekent, dat

⁴ Uit: Toeristisch Recreatieve monitor Regio Arnhem Nijmegen 2015, ZKA. Website VVV Arnhem Nijmegen, Website www.airbnb.nl

om 'Top of Mind awareness' te creëren voor een bepaalde streek, in de marketing en communicatie vooral moet worden gekeken naar de iconen die die streek kent dan wel bezit.

Om in de regio verblijvende toeristen te trekken zal het van even groot belang zijn om aan te geven welke toeristisch-recreatieve iconen de regio kent. De iconen van Lingewaard en Overbetuwe zijn, in willekeurige volgorde:

1. Het middeleeuws **Kasteel Doornenburg**, bekend van o.a. de televisieserie 'Floris', een echt familiekaasteel, waar men met het hele gezin een middeleeuwse dag kan beleven, waar exposities plaatsvinden en tal van evenementen worden georganiseerd.
2. **Fort Pannerden**, gebouwd in drie verschillende fases vanaf 1869 en zeer recent gerenoveerd. Gericht op verschillende doelgroepen via vier verschillende routes. Een groot deel van het fort is gratis te bezoeken.
3. **Watergoed**, te Valburg, een evenementenlocatie en strandclub waar men terecht kan voor bedrijfsuitjes tijdens een outdoor evenement, van paintball tot kano varen, vloten bouwen, een bootcamp of terreinrijden met een landrover.
4. **Landgoed Hemmen**
5. **Park Lingezegen** (zie verderop in deze notitie) met o.a. Landerij De Park
6. **Herinneringslocaties WO2**, Betuws oorlogsmuseum 'The Island' (Heteren), Museum 'Niemandland' (Gendt), Infocentrum 'Polen' (Driel)
7. Het **Tempel- en Kerkmuseum** in de kerk van Elst, waar onder de kerkvloer de resten van twee opvolgende tempels uit de Romeinse tijd te bewonderen zijn.



Kasteel Doornenburg (foto: gem. Lingewaard)



Watergoed, Valburg (foto:Omnivents)

Naast deze permanente voorzieningen wordt het gebied ook gekenmerkt door een aantal aansprekende evenementen, die jaarlijks terugkeren:

1. De **paardenmarkt** in Elst, waar kooplieden elke eerste maandag van september vanaf vier uur 's morgens; een evenement met tienduizenden bezoekers.
2. De **ponymarkt, jaarmarkt en kortebaandraverij** te Bemmelen in augustus.
3. De **Bemmelse Dweildag**, met tal van dweilorkesten, op de tweede zondag in juni (circa 110 orkesten op 14 podia).
4. **Huissen bij Kaarslicht**, het centrum verlicht met vele honderden kaarsen, koren en muziekgezelschappen en kerstmarkt.
5. De **Dag van Elst** tijdens de doorkomst van de Vierdaagse
6. De **Huissense dag**, braderie en muziekfestijn
7. **Kom in de Kas**, het grootste publieksevenement van de Nederlandse Glastuinbouw, met gemiddeld een achttal lokale deelnemende bedrijven.

Wellicht worden de belangrijkste toeristisch-recreatieve troeven van Lingewaard en Overbetuwe gevormd door de rust en de schoonheid van de natuur, de uiterwaarden, het water en de schier eindeloze wandel- en fietsroutes. Waar in de positionering van deze regio echter rekening mee moet worden gehouden is dat vele toeristische gebieden zich willen afficheren met de begrippen 'rust en ruimte', die daarom weinig onderscheidend vermogen meer vormen.

De combinatie van de situering tussen twee middelgrote steden, omzoomd door het stroomgebied van twee grote rivieren, met een aantal zeer interessante cultuurhistorische bezienswaardigheden en ingebed in een prachtige natuurlijke omgeving vormt, samen met de merknaam 'Betuwe' een uitgelezen positionering om in de komende jaren toeristisch-recreatief beleid op te vormen en een geïnteresseerd publiek naar de regio te trekken.⁵



Paardenmarkt Elst (foto: gem. Overbetuwe)



Bemmelse Dweildag (foto: www.dweildag.nl)

2.4 PARK LINGEZEGEN

Omdat Park Lingezegen als katalysator van de toeristisch-recreatieve ontwikkeling in beide gemeenten kan worden beschouwd, wordt hieraan in deze nota extra aandacht besteed. De ontwikkeling van Park Lingezegen kan gezien worden als het letterlijke 'hart' van toeristische en recreatieve mogelijkheden in Lingewaard en Overbetuwe. Een nieuw landschapspark, een groene recreatieve "long" van 1.700 ha voor de huidige en toekomstige bewoners van Arnhem-Zuid, Nijmegen-Noord, Elst, Bommel en Huissen.

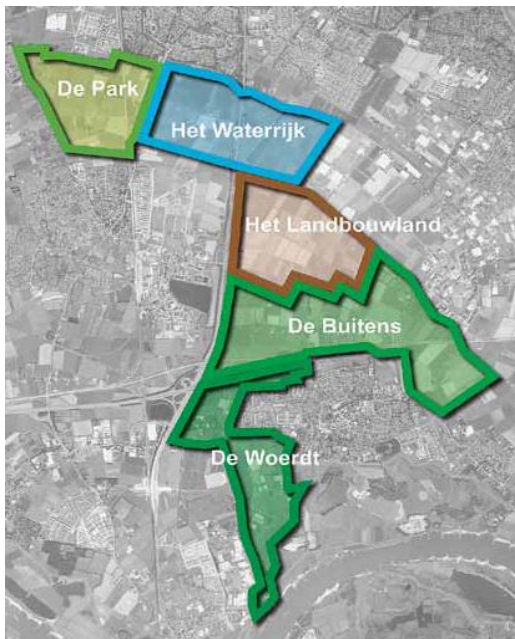
De ontwikkeling van Park Lingezegen is sinds 2007 in gang. Sindsdien zijn 5 thema-gebieden ontwikkeld: De Park, Het Waterrijk, Het Landbouwwand, De Buitens en De Woerd.

Naast deze ontwikkelingen worden tal van andere faciliteiten en activiteiten ontwikkeld in Park Lingezegen. Op het terrein van 'De Park' wordt een evenemententerrein ontwikkeld. Het totale terrein is 7 ha waarvan het 'echte' evenemententerrein 3 tot 4 ha beslaat. Ook aan de recreatieboulevard zijn evenementen mogelijkheden gepland. Met het evenementenbeleid sluit Park Lingezegen aan op het beleid van de Gemeente Overbetuwe.

Met de ontwikkeling van Park Lingezegen, wordt zoveel als mogelijk ingespeeld op het bestaande karakter van het landschap. Waar mogelijk worden ook denkbeeldige lijnen naar het verleden gelegd of worden historische plaatsen nader uitgelicht. Dit geldt zowel voor de periode rond 1944 toen dit gebied gold als frontgebied in WOII, maar ook voor de Romeins, Merovingische of Middeleeuwse periode.

⁵ RBT Rivierenland maakt eveneens gebruik van deze merknaam

Qua toeristisch-recreatieve ontwikkeling sluit het park ook zoveel als mogelijk aan bij de kracht en het karakter van de bestaande landschapsstructuur. Geen grootschalige dagattracties of verblijfsaccommodatie, maar veel mogelijkheden voor recreatie geënt op het genieten van rust en ruimte. Fietspaden en fietsroutes, wandelroutes (o.a. met wandelnet), ruiterroutes, struinroutes, een klompenpad, hardlooproutes, mogelijkheden voor vogelaars en natuurliefhebbers.



De vijf themagebieden van Park Lingezegen



Innovatie valt samen met de wijze waarop de maatschappij zich oriënteert en organiseert. Duurzaamheid speelt daarin een belangrijke rol. Voorbeelden daarvan zijn een innovatieve wateropslag en zuivering, energiewinning, verbouwen van 'vergeten groenten', ontwikkeling van 'voedselbossen'. Maar ook een recreatief moeras met kano-routes, natuurlijke akkers, de ontwikkeling van een kwaliteitshandboek voor het ontwerpen van natuur, voor gebouwen en voor parkmeubilair opdat initiatieven volledig in stijl en gewenste kwaliteit worden uitgevoerd. Van de 1.700 ha van het totale gebied is nu rond 450 ha ontwikkeld. Het beleid van Park Lingezegen is er op gericht om zaken te laten gebeuren vanuit de omgeving en de gewenste milieubewuste en duurzame initiatieven van de omgeving, zonder een dominante rol van overheden.

2.5 RECREATIE

Het recreatieve aanbod in de gemeenten Lingewaard en Overbetuwe wordt voor het overgrote deel aangeboden door Uit®waarde BV. De voorzieningen die Uit®waarde beheert kunnen in twee typen van voorzieningen worden onderscheiden, te weten recreatieve infrastructuur (zoals paden, routes en veerpontjes in Overbetuwe) en de recreatiegebieden.

Uit®waarde beheert de volgende gebieden⁶:

Naam	Gelegen in:	Aantal bezoekers 2015	Oppervlakte land en water
De Rijkerswoerdse Plassen	Elst (Overbetuwe)	190.000	± 80 ha.
Strandpark Slijk-Ewijk	Valburg (Overbetuwe)	115.000	± 100 ha.

Zie verder hoofdstuk 3.4, Recreatiemaatschappij Uit®waarde

⁶ Bron: Jaarverslag 2015, Uite®waarde

2.6 TOERISTISCH RECREATIEVE WERKGELEGENHEID

Het economisch belang van de toeristisch-recreatieve sector voor beide gemeenten is, in termen van werkgelegenheid en in relatie tot omliggende gemeenten, bescheiden. Het aantal banen in de sector ligt aanzienlijk lager dan het Gelderse (45,6 banen per 1000 inw. van 15-64 jr) en het Nederlands gemiddelde (46,6 per 1000 inw. van 15-64 jr). Voor beide gemeenten geldt dat 64% van de inwoners valt in de categorie 15-64 jaar. Op basis van het huidige aantal inwoners betekent dit voor beide gemeenten samen bijna 1.800 banen in de toeristisch-recreatieve sector.⁷

Werkgelegenheid in de sector recreatie en toerisme naar toeristische gebieden in 2015:

	Totaal aantal banen	Aandeel R&T in totale werkgelegenheid
Veluwe	21.660	6,2%
Achterhoek	10.540	6,3%
Arnhem-Nijmegen	21.890	6,4%
Rivierenland	5.680	4,9%

Bron: Provincie Gelderland, Bureau Economisch Onderzoek / Provinciale Werkgelegenheidsenquête Gelderland / Lisa

Werkgelegenheid in de sector recreatie en toerisme naar gemeenten in 2015:

	Aantal banen per 1000 inwoners (15-64 jaar)	Totaal aantal banen	Aandeel R&T in totale werkgelegenheid
Arnhem	59,9	6320	6,2%
Nijmegen	51,4	6260	6,4%
Lingewaard	23,2	680	4,8%
Overbetuwe	36,6	1090	5,7%
Neder-Betuwe	33,5	480	5,0%
Rijnwaarden	30,9	220	6,8%
Beuningen	33,6	570	7,4%
Berg en Dal	57,2	1230	9,2%
Gelderland	45,6	59.770	6,1%

Bron: Provincie Gelderland, Bureau Economisch Onderzoek / Provinciale Werkgelegenheidsenquête Gelderland / Lisa

Het forse verschil in aantal banen tussen beide gemeenten is niet verklaard in de provinciale cijfers. Mogelijk ligt de oorzaak in de meer arbeidsintensieve verblijfssector (hotels in Elst) ten opzichte van de minder arbeidsintensieve dagattracties in Lingewaard.

⁷ Lingewaard: 46.000 inw. x 64% x 23,2/1000. Overbetuwe: 47.000 inw. x 64% x 36,6/1000.

3 BELEIDSKADERS

3.1 INLEIDING

Een gemeentelijke toeristische beleidsvisie staat niet op zichzelf en wordt deels ingekaderd door nationaal, provinciaal en regionaal beleid. Hiermee moet rekening gehouden worden en hierdoor wordt de gemeentelijke beleidsruimte beperkt. Nationale en provinciale plannen bepalen in belangrijke mate de gemeentelijke speelruimte op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling en infrastructuur. In deze paragraaf worden de belangrijkste provinciale en regionale beleidskaders kort aangegeven.

3.2 PROVINCIE GELDERLAND

De provincie Gelderland streeft naar een gezonde vrijetijdseconomie. In de Omgevingsvisie wordt de rol van de provincie als volgt aangegeven:⁸

De provincie wil voorzien in een kwalitatieve en kwantitatieve behoefte voor vrijetijdsbesteding in Gelderland en een verhoging van de kwaliteit van het toeristisch product. De provincie streeft er naar de bijdrage die de vrijetijdseconomie aan de werkgelegenheid en het inkomen van de mensen in Gelderland kan leveren, te vergroten, bijvoorbeeld door betere vermarkting van de cultuurhistorie.

De provincie ziet het als haar taak om de vrijetijdseconomie te ondersteunen bij het aanpassen aan de eisen van deze tijd (duurzaam, maatschappelijk verantwoord ondernemen, ruimtelijke kwaliteit). De vrijetijdseconomie kan tevens als nieuwe economische drager op het platteland worden gezien.

De provincie streeft naar de realisatie van een Gelders wandelnetwerk om het recreatief toeristisch product 'Gelderland wandel-provincie nr.1' te ontwikkelen.

De provincie streeft naar een impuls aan de werkgelegenheid binnen de vrijetijdseconomie door meer toeristische bezoekers en daarmee bestedingen aan te trekken. Daartoe moet de kwaliteit van het toeristisch product omhoog. De provincie wil het bedrijfsleven ondersteunen bij het verbeteren van die kwaliteit. Verder wil de provincie de huidige kwaliteit van de dagrecreatieterreinen en routestructuren behouden of verbeteren. Speerpunten van beleid richten zich op versterking van de sector en ondernemerschap, ontwikkeling van nieuwe attracties en verblijfsrecreatie.

De provincie heeft daarbij extra aandacht voor onderstaande thema's:

- Toeristische bedrijven met een ontwikkelambitie. De provincie wil door kwaliteitsverbetering van het toeristisch product haar landelijk marktaandeel vergroten. Ontwikkelen van bestaande terreinen en gebouwen verdient de voorkeur boven nieuwbouw
- Dagrecreatieterreinen. Dagrecreatieterreinen bieden van oudsher mogelijkheden voor laagdrempelige recreatie. Daartoe moeten de terreinen (gedeeltelijk) openbaar toegankelijk blijven, bij voorkeur gratis. De provincie onderzoekt of het mogelijk is om nieuwe toeristisch recreatieve activiteiten meer te concentreren op de bestaande dagrecreatieterreinen.
- Cultuurhistorische identiteiten. De provincie ziet regio specifieke cultuurhistorische identiteiten als een belangrijke basis voor de vrijetijdseconomie. De provincie zal initiatieven die deze identiteiten versterken, ondersteunen. Voor de vrijetijdseconomie belangrijke identiteitsdragers zijn in de Betuwe: Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Liberationroute en de Romeinse Limes

⁸ Uit: Omgevingsvisie Gelderland, Provinciale Staten van Gelderland dd. 9 juli 2014

- Toeristische routestructuren - wandelen en fietsen. Wandel, fiets, struin- en ruiterroutes zijn belangrijk voor de vrijetijdseconomie. De routes zijn divers, van lokale ommetjes tot fietsknooppunten en lange afstandsroutes. Om te zorgen voor een optimale toegankelijkheid van het netwerk voor de gebruikers, ontwikkelt de provincie het initiatief om te komen tot een Gelders Wandelnetwerk.
- Recreatievaarwegen als deel van het netwerk van vaarwegen. De provincie zet zich in het kader van meer integrale gebiedsontwikkelingsprojecten in voor het wegnemen van de diverse knelpunten in de bevaarbaarheid van oa. De Linge.



3.3 REGIONAAL BUREAU VOOR TOERISME REGIO ARNHEM NIJMEGEN

Het Regionaal Bureau voor Toerisme Arnhem Nijmegen (RBT KAN) verzorgt de marketing en promotie in binnen- en buitenland voor de domeinen recreatie, (zakelijk) toerisme en cultuur(historie). Daarnaast verzorgt het RBT KAN de receptieve functie in de regio (VVV). Het doel van RBT KAN is het initiëren en aanreiken van een collectieve marketingaanpak die ingezet kan worden om duurzame groei te realiseren in de vrijetijdseconomie van de regio Arnhem Nijmegen. Hiertoe werkt de organisatie samen met 20 gemeenten en 700 ondernemers om meer bezoekers te trekken die langer in de regio verblijven, meer besteden en tot herhalingsbezoek overgaan. Dit teneinde het toeristisch marktaandeel in de regio te vergroten. Het RBTKAN kiest in haar marketingstrategie voor gebiedsmarketing, dwz dat onder de paraplu van de regio Arnhem Nijmegen een aantal deelgebieden separaat gepromoot wordt, zoals Het Rijk van Nijmegen, de Betuwe en De Gelderse Poort.

In de visie van het RBT zijn de gemeenten Lingewaard en Overbetuwe het meest geschikt voor toeristen die een meerdaags verblijf genieten vanuit Nijmegen of Arnhem en de omliggende regio willen ontdekken voor ontspanning, wandelend of per fiets ('Rondje Pontje' /Kasteel Doornenburg/ Watergoed/Strand Slijk-Ewijk/BBQ Watergoed).

Het RBT zal het merk 'De Betuwe' in de komende jaren nadrukkelijk inzetten om deze regio een betere positionering te geven. De gemeentenamen Lingewaard en Overbetuwe zeggen de toerist weinig, maar toeristen vanuit de beide steden en vanaf de Veluwe zullen zeker genegen zijn om de 'Betuwe' te ontdekken. Het RBT pleit ervoor dat het merk 'Betuwe' voor deze streek nieuw leven ingeblazen wordt.

Belangrijk thema, naast wandelen en fietsen is de rijke cultuurhistorie en dan met name in relatie tot de Bataven, de Romeinen, de Merovingers (5^e - 8^e eeuw) en de Tweede

Wereldoorlog. Lingewaard en Overbetuwe (Stichting Polen Driel) zijn recent partner zijn geworden in de Liberation Route.

Het merk Betuwe wordt sterk geassocieerd met fruit, bloesem, landschap, jam en het karakter 'Flipje'. De Betuwe is een gekende oud-Nederlandse streek en vormt een natuurlijke verlenging van de Achterhoek en de Veluwe. In de visie van RBT is de Betuwe niet exclusief gebonden aan de stad Tiel, maar aan de gehele streek. 'Betuwe' zou voor dit gebied een 'knik van herkenning' teweegbrengen. Lingewaard is de Oost-Betuwe en Elst is het centrum van de Betuwe met de Elstar appels.

Uit de Strategische Marketingvisie Toerisme 2017 – 2020 voor de regio Arnhem Nijmegen⁹ blijkt verder dat het RBT inzet op het positioneren van de regio als shortbreakbestemming, met meer aandacht voor verblijfstoerisme, aan de hand van de volgende thema's:

TO DO: actieve natuurbeleving, fietsen, wandelen, evenementen

TO SEE: cultuur, historie, attracties en bezienswaardigheden

TO RELAX: onthaasten en ontspannen (wellness, wellbeing, streekproducten, culinair, golf)

TO SHOP: stedelijk aanbod (winkelen, mode)

De focus van het RBT ligt daarbij op het bereiken van nieuwe doelgroepen.

3.4 RECREATIEMAATSCHAPPIJ UIT@WAARDE

Recreatiemaatschappij Uit@waarde, waarvan zowel Gemeente Lingewaard als de Gemeente Overbetuwe aandeelhouder zijn, is een belangrijke speler in de beide gemeenten op toeristisch-recreatief gebied. In de Gemeente Lingewaard liggen Park Holthuizen (30 ha) en het Zeegbos (70 ha) met samen 240.000 bezoeken in 2015 en in de Gemeente Overbetuwe zijn dat de recreatieterreinen De Rijkerswoerdse Plassen (80 ha land en water) met 190.000 bezoeken in 2015, Strandpark Slijk-Ewijk (±100 ha land en water) met 115.000 bezoeken in 2015. Park Holthuizen is in 2016 verkocht aan een particulier ondernemer.

De focus van de strategische verkenning van Uit@waarde is met name gericht op het verbreden en verlengen van het seizoen door het aanbieden van sport- en spelmogelijkheden. Het meest in het oog springende onderdeel is de realisatie van een nieuw en gratis toegankelijk sportconcept bij de Rijkerswoerdse plassen, dat de 'Outdoor Fitness Zone' is genoemd. Op kunstgras is een buitenfitnessplaats gerealiseerd ter grootte van 450m², waar ca. 50 personen tegelijk jaarrond kunnen sporten. Deze voorziening trekt ±30.000 extra bezoekers naar het gebied¹⁰.

In 2015 heeft Uit@waarde het laatste traject van de struinroute tussen Beuningen, Millingen aan de Rijn, Doornenburg en Slijk-Ewijk gerealiseerd. Hiermee is de struinroute langs de gehele Waal compleet.

Uit@waarde wil ook in de nieuwe beleidsperiode 2016-2020 een belangrijke partner in de ontwikkeling van nieuwe, spraakmakende maar steeds kleinschalige ontwikkelingen die passen binnen de toeristisch-recreatieve visie van de beide gemeenten Lingewaard en Overbetuwe blijven.

⁹ Uit: Strategische Marketingvisie Toerisme 2017 – 2020, RBTKAN

¹⁰ Bron: Jaarverslag 2015 Uit@waarde.

3.5 GEMEENTEN LINGEWAARD & OVERBETUWE

Uitgangspunt voor beide gemeenten is het versterken van de recreatieve en toeristische sector. Er wordt ingezet op een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de overheden, de ondernemers, natuur – en landschapsorganisaties en toeristische organisaties. De wens van beide gemeenten is dat deze nieuwe beleidsnota recreatie en toerisme uit dient te gaan van één verhaal van de gemeenten Lingewaard en Overbetuwe. Er is geen scheiding tussen de beide gemeenten. De gemeenten gaan voor intensieve samenwerking op het terrein van toerisme en recreatie.¹¹



Zicht op Fort Pannerden

Harmonisatie beleid

Het feit, dat Lingewaard en Overbetuwe samen ervoor kiezen om zowel een gezamenlijke toeristisch recreatieve nota te produceren en vast te stellen alsook de ontwikkeling van toeristisch recreatieve producten en diensten samen ter hand te nemen mag als uniek worden bestempeld. Nog niet eerder werd dit zowel in politieke zin als in organisatorische zin op basis van visie en vrijwilligheid gerealiseerd. Natuurlijk zal er altijd een discrepantie zijn tussen de ambities van beide gemeenten en de beschikbare middelen. Belangrijker is dat voor de komende periode helder en vastberaden gekozen wordt voor een hechte samenwerking op het gebied van toerisme en recreatie.

Toeristenbelasting

De gemeente Lingewaard heft toeristenbelasting van € 1,- per persoon per overnachting. De opbrengst (jaarlijks ca. € 90.000,-) wordt volledig ingezet ten behoeve van de toeristische-recreatieve sector. De gemeente Overbetuwe heft tot op heden geen toeristenbelasting, de uitgaven voor recreatie en toerisme worden nu gedekt uit de algemene middelen. In de aangrenzende gemeenten wordt eveneens toeristenbelasting geheven (bv. Neder Betuwe € 1,14 per persoon per overnachting).

In het kader van harmonisatie van beleid is het aan te bevelen om ook in de gemeente Overbetuwe toeristenbelasting, gebaseerd op het tarief in Lingewaard, in te voeren. De opbrengst van de toeristenbelasting dient wel 100% te worden ingezet voor de toeristisch recreatieve sector.

¹¹ Startnotitie toerisme en recreatiebeleid in de gemeente Lingewaard en Overbetuwe, april 2015

Vanuit de sector geldt in algemene zin dat heffing van toeristenbelasting uitsluitend zinvol is en op draagvlak kan rekenen, wanneer de revenuen aantoonbaar naar de sector terugvloeien.

Airbnb

Airbnb is een online marktplaats voor de verhuur en boeking van privé-accommodaties. De website omvat meer dan 2.000.000 privé-accommodaties in 192 landen en 33.000 steden. Vakantieverhuur is een nieuw opkomende vorm van incidentele verhuur, waarbij eigenaar/bewoners of huurders via websites hun woning tegen betaling per nacht aan (meestal) toeristen aanbieden. Deze vorm van verhuur via websites (zoals airbnb en wimdu) is een wereldwijde autonome ontwikkeling in de toeristische sector. Momenteel zijn 28 locaties bekend in de beide gemeenten en dat aantal zal naar verwachting toenemen.

De beide gemeenten volgen de landelijke ontwikkelingen op het gebied van regelgeving op de voet en zullen, op basis van het planologisch bestemmingsplan en de APV, handhaven. In juli 2016 is de regering per motie van de Tweede Kamer verzocht om het mogelijk te maken dat gemeenten een meldplicht kunnen invoeren voor particulieren die logies aanbieden via een online platform. Gemeenten met een register kunnen daardoor beter handhaven waardoor consumenten beter beschermd zijn en ook nu al verschuldigde belastingen ook geïnd worden¹². In lijn met de landelijke ontwikkeling wordt ingezet op eerlijke concurrentie met het regulier bedrijfsleven, veiligheid en kwaliteitsbewaking.

Camperplaatsen

Het beleid ten aanzien van het aanbieden van (gratis) camperplaatsen verschilt in beide gemeenten. Op dit moment zijn er 4 gratis en 2 betaalde locaties met in totaal 32 plaatsen.

Kasteel Doornenburg, 3 plaatsen, gratis, geen voorzieningen
Parking De Ward Bemmelen, 3 plaatsen, gratis, geen voorzieningen
Parking Molenweide Huissen, 3 plaatsen, gratis, geen voorzieningen
Parking Boterhoeksestraat Heteren, 3 plaatsen, gratis, geen voorzieningen
Landgoed Overbetuwe, 10 plaatsen, niet gratis
Landwinkel De Woerd, 10 plaatsen, niet gratis

Het is aan te bevelen te streven naar camperlocaties met voorzieningen en toezicht, waardoor kwaliteit beter gewaarborgd kan worden. Op locaties met toezicht en met een overnachtingstarief wordt oneerlijke concurrentie met regulier bedrijfsleven tegen gegaan en kan bovendien toeristenbelasting geïnd worden.



Camperplaats Boterhoeksestraat Heteren (foto's: Campercontact.com)

¹² NRIT Aktueel, 12 juli 2016

4 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

Bij de ontwikkeling van een toeristisch recreatief beleidsplan met bijbehorend actieplan en bij de productontwikkeling binnen een regio is het van belang rekening te houden met de actuele maatschappelijke trends.

Trends in de toeristisch recreatieve sector:

1. Net uit de crisis, dus **ingetogen**. Niemand kan zeggen waar het de komende tijd naartoe gaat. De economische groei schijnt alweer lager te zijn dan geprognostiseerd. We blijven ingetogen en maken geen gekke sprongen.
2. '**Klein is het nieuwe groot**'. Mede door grillige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, ontstaan tal van kleine economische initiatieven. Van kleine stadsbrouwerijen tot B&B's. Eethuisjes met streekproducten en in binnensteden komen steeds meer ambachtelijke bedrijfjes.
3. **Streekproducten** in plaats van E-producten. We willen eerlijk, biologisch voedsel, liefst uit eigen streek. We verafschuwen de 'plofkip', willen niet misleid worden met paardenvlees dat als rundvlees verkocht wordt. Vanwege obesitas bij de jeugd willen we meer op voeding letten.
4. In Europa is sprake van een constante **terreurdreiging** op plaatsen waar veel mensen bij elkaar komen. Dat kan een vliegveld zijn, maar ook een festival of attractiepunt. Het effect is sterk toenemende investeringen in beveiliging en, vooral voor city-short-breaks naar de grote Europese steden, teruglopende bezoekersaantallen gedurende een bepaalde periodes van vermeende onveiligheid.
5. **Verre reizen zijn 'uit'**. Enerzijds onder invloed van de financiële crisis, anderzijds vanwege terreurdreiging zijn verre reizen momenteel in de verdrukking geraakt.
6. **Transparantie** is noodzaak. Zaken mooier voorstellen dan ze zijn is uit den boze en worden door de werkelijkheid ingehaald.
7. **Duurzaamheid** is ook ten aanzien van toeristisch recreatieve voorzieningen een basisvereiste.
8. **Kwaliteit en klantgerichtheid**
De optimalisering van de kwaliteit van de producten en de dienstverlening is ook een basisvoorwaarde. In dit kader in ieder geval veel aandacht besteden aan wifi-bereikbaarheid in alle accommodaties en, door middel van her-, na- en bijscholing een zo goed mogelijke vorm van klantgerichtheid, zodat de gast de dienstverlening als zeer persoonlijk en kwalitatief ervaart.
9. Onder invloed van de **Wet Maatschappelijke Ondersteuning** (WMO) ontstaan steeds meer voorzieningen waar mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt werken. De toeristisch-recreatieve sector leent zich hier uitermate goed voor.

Bovenstaande trends zijn in het voordeel van toeristisch-recreatieve productontwikkeling in Lingewaard en Overbetuwe:

Ingetogenheid, streekproducten, kleinschaligheid, transparantie, dicht bij huis, inclusief voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Voor ondernemers en organisaties is het belangrijk om bij de trends die gesignaleerd worden een aantal vragen te stellen:

- Wat wordt de invloed hiervan op mijn dienst of product?
- Wat moet ik nu doen, om er later op in te kunnen spelen?
- Wat is het effect als ik dit negeer?
- Is dit een keerpunt?
- Wat zijn mogelijke zijeffecten?

Storytelling

Ieder mens, ieder product, ieder bedrijf, iedere streek is net zo interessant als het verhaal dat erover verteld kan worden. 'Vlogs' en 'Blogs' zijn daar anno 2016 populaire boodschappers

van. Storytelling heeft sinds het begin van de jaren '90 zijn intrede gedaan in de toeristisch recreatieve sector met begrippen als 'themativering', gevolgd door 'imagineering'. Daarna kwam 'beleving', inmiddels een containerbegrip en 'gamefication' (interactiviteit). Nu vraagt de markt om een volgende fase: transformatie. De uitkomst van wat een gast bij zijn verblijf bij ons is geworden is het belangrijkste. Tegenwoordig wordt dat opgehangen aan de factor 'geluk'. Dus de vraag moet altijd zijn: "Wat kan ik, wat kan mijn product, mijn dienst, mijn bedrijf doen om jou, gast/klant/bezoeker gelukkiger te maken?" Die gelukservaring is thans de uitkomst van al het doen en denken in de toeristisch/recreatieve sector.



Regionaal beeldverhaal

Een regionaal beeldverhaal¹³ schetst een beeld van de specifieke identiteit van een regio. Het is een middel voor het stimuleren van regionale gebiedsontwikkeling en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Het prikkelt ondernemers, sectororganisaties en overheden om samen nieuwe product-markt combinaties te ontwikkelen.

Uit voorgaande weergave en analyse is gebleken dat het begrip 'lieflijkheid' past bij de kenmerken van het totale gebied. Een karakterisering van het regionale beeldverhaal van Lingewaard en Overbetuwe is: **'lieflijk authentieke innovatie'**.

Dit betekent dat de toeristisch recreatieve ontwikkelingen in de nabije toekomst het meest succesvol zijn als het beantwoordt aan deze karakteristieken. Gericht op de toekomst, maar met behoud van de authentieke waarden, kleinschalig en vertederend. Het spreekt voor zich, dat grootschalige dag- of verblijfsattracties in dit regionale beeldverhaal niet passen.

Kleinschaliger attracties passen uitstekend. Dat geldt voor het outdoor avontureng gebied van Watergoed, maar ook voor de (forellen-)visserij in Gendt, Kasteel Doornenburg en Fort Pannerden en de watersport op de Linge. Ook de uitbreiding van B&B's past uitstekend in dit regionale beeldverhaal, evenals de wens om het merk 'Betuwe' voor dit gebied opnieuw op te laden.

¹³ Prof.Dr.Ir.Hans Mommaas (Hoogleraar Vrijtijds wetenschappen aan de Universiteit van Tilburg) is grondlegger van het begrip 'Regionale Beeldverhalen'.

Waardeketen: Vervoer, Verblijf, Vermaak en Vertering

Om succesvolle groei in de toeristisch recreatieve sector te creëren zal de bezoeker langer in Lingewaard en Overbetuwe moeten verblijven en daar meer besteden. Belangrijke basisvoorwaarde is daarbij, dat meer en intensiever wordt ingespeeld op de samenwerking in de waardeketen **V**ervoer, **V**erblijf, **V**ermaak en **V**ertering. Die samenwerking dient zowel horizontaal te zijn, zoals tussen een busbedrijf, een hotel of B&B, een dagattractie en een restaurant, als ook verticaal in de sector, door bijvoorbeeld hechte samenwerking tussen musea of kastelen onderling in de regio. De waardeketen VVVV, een sleutelbegrip voor succes van toeristische en recreatieve bedrijven, kan zowel regionaal, nationaal als internationaal worden gevormd.

Hoewel het vormen van waardeketens geen primaire overheidstaak is, kan de overheid wel een stimulerende en regisserende rol spelen in haar contacten met ondernemers.



De Linge bij Doornenburg

5 SWOT ANALYSE

Begin 2016 zijn interviews gehouden met belangrijke spelers in de sector en is tweetal interactieve sessies met stakeholders georganiseerd. Belangrijkste uitkomsten hiervan hebben geleid tot deze analyse van sterktes en zwaktes en van kansen en bedreigingen:

Sterk

- Aantrekkelijke rivieren- en dijklandschappen (uiterwaaarden), Park Lingezegen
- Rust en ruimte bieden mogelijkheden voor natuurgerichte recreatie
- Beschermde dorpsgezichten (Ressen/Bemmel)
- Gunstige ligging tussen Gelderse Poort, Rivierengebied, Arnhem en Nijmegen
- Cultuurhistorische elementen (o.a. Doornenburg, Fort Pannerden, landgoed Hemmen, Landerij De Park, Limes, WOII)
- Goede verbindingen oost-west (Lingezegen) en noord-zuid (Rijnwaaipad) en over de rivieren (pontjes)
- Winkelvoorzieningen in Huissen, Bemmel, Elst, Gendt en Zetten
- Politieke ambitie tot regionale samenwerking

Zwak

- Aantal grootschalige dagrecreatieve voorzieningen is laag
- Beperkt aantal verblijfsaccommodaties
- Versnipperd landschap; doorsneden door snelwegen en spoorlijnen
- Economische betekenis recreatie en toerisme is gering
- Weinig samenhang tussen toeristische elementen, beperkte samenwerking
- Gastgerichtheid laat te wensen over
- Weinig onderscheidend vermogen (geringe merkidentiteit)
- Beperkte financiële ruimte om ambitie te realiseren
- Beperkte ondernemersinitiatieven

Kansen

- Grootschalige recreatieve ontwikkelingen in regio (steden, Park Lingezegen, Gelderse Poort, Spiegelwaal)
- Inspelen op nieuwe markten, o.a. op vergrijzing (gezondheidsproducten) en toenemende belangstelling voor natuur-, cultuur- en plattelandstoerisme (streekproducten)
- Actieradius fietser vergroot als gevolg van E-bikes
- Thema's kleinschalig, natuur, fietsen sluiten aan bij huidige toeristische trends
- Versterken toerisme is één van de speerpunten van gemeentelijk beleid in beide gemeenten
- Toekomstige herontwikkeling Next Garden

Bedreigingen

- Toenemende concurrentie
- Verdere aantasting landschappelijke kwaliteit door verlenging A15
- Verdere uitbreiding van logistieke hub's (Park 15)
- Toenemende verstedelijking

6 STRATEGISCHE VISIE

6.1 INLEIDING

Toerisme en recreatie vormen steeds meer een speerpunt van economisch beleid. Zowel binnen de gemeente Lingewaard als binnen de gemeentegrenzen van Overbetuwe ligt een aantal toeristisch-recreatieve iconen, die het imago van het gebied bepalen bij het publiek. Op zich zijn deze iconen interessante bezoekerslocaties voor recreanten en in de regio aanwezige toeristen, maar samen vormen zij, in communicatief- en in concurrentie opzicht een veel sterker geheel. Dat geldt voor dagrecreatieve organisaties, plaatsen en bedrijven, maar ook voor verblijfsrecreatie, culturele locaties en natuur. De beide gemeenteraden hebben in 2015 besloten om samen één toeristisch recreatieve nota uit te brengen met de visie voor 2017-2022 om een sterkere positie te verkrijgen in het toeristisch recreatieve aanbod tussen de steden Arnhem en Nijmegen. Vanzelfsprekend zullen investeringen voor een groot deel nog steeds op gemeentelijk niveau plaatsvinden. De kernwaarden van de beide gemeenten vormen echter zoveel gelijkenis en worden in gelijke mate gedragen door toeristisch-recreatieve bedrijven, organisaties en culturele instellingen, dat het gezamenlijk ontwikkelen van een visie en plannen voor toerisme en recreatie een logische stap is. Samen sterk is in het geheel een belangrijke drijfveer.

6.2 AMBITIE EN BELEIDSDOELSTELLINGEN

De ambitie van beide gemeenten is gelegen in de doorontwikkeling toerisme en recreatie vanuit een economisch motief en met respect voor natuur en landschap. Voor Lingewaard en Overbetuwe betekent dit dat ingezet wordt op kwaliteitsverbetering en kleinschalige productontwikkeling. De bestaande infrastructuur optimaliseren en waar mogelijk ruimte bieden aan ondernemers om tot betere kwalitatieve toeristisch-recreatieve producten te komen. Samenwerking in de waardeketen Vervoer, Verblijf, Vertier en Vertering heeft de komende jaren hoge prioriteit ten einde gasten en bezoekers langer vast te houden en de bestedingen te doen stijgen. De uitdaging voor de beide gemeenten ligt dan ook vooral op het versterken van de sector en een intensieve samenwerking met de sector in de realisatie daarvan.

De beide gemeenten zijn geen ondernemers en zullen zich ook niet op dat pad begeven. Wel willen zij bestaande en nieuwe ondernemers zoveel mogelijk gelegenheid bieden om in hun sector te excelleren door de bestaande infrastructuur te optimaliseren.

6.3 KERNWAARDEN OVERBETUWE & LINGEWAARD

Tijdens een interactieve kernwaardendiscussie hebben ruim dertig betrokkenen gediscussieerd over de kernwaarden van de beide gemeenten. Naast de hieronder aangegeven kernwaarden, kwam als belangrijkste punt naar voren het begrip kleinschaligheid.

De eensgezindheid en overeenkomsten in de keuzes van de deelnemers was opmerkelijk. Dit geeft aan dat het beeld dat de verschillende partijen hebben over wat het gebied is en dus zou moeten uitstralen voor iedereen in hoge mate gelijk is. Tijdens de bijeenkomst zijn vier onderscheidene kernwaarden geformuleerd:

WATER

“Healing Landscape”
Waterrecreatie
Kop van de Betuwe



HISTORIE

Geschiedenis
Archeologie / Romeinen
Cultureel Erfgoed
Verwondering

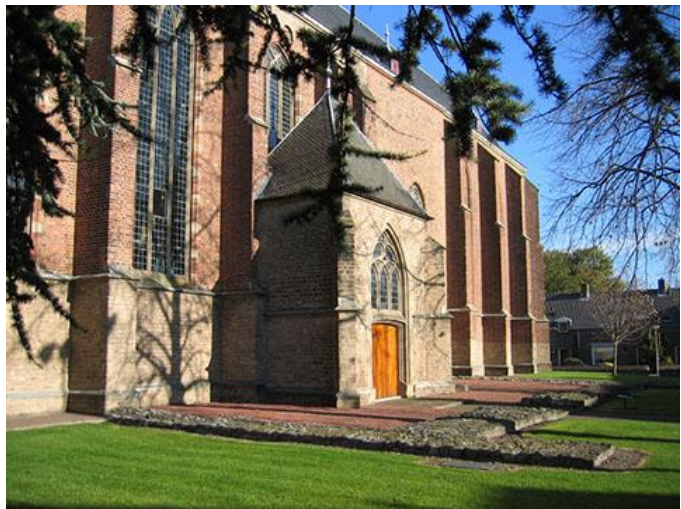


Foto: Marc Kocken

ACTIEF BEWEGEN

Spannend ontspannen
Fiets, Paard, Wandelen



Foto: RBT KAN

Hieronder worden begrippen verstaan als: Sport & spel, wandelen & fietsen, indoor & outdoor. Heerlijk tot rust komen, al fietsend, wandelend of varend. Struinen door de uiterwaarden van de Rijn en Waal

STREEKPRODUCTEN

Culinaire verrassingen
In “landelijk verband”
Gemoedelijk



Hieronder worden begrippen verstaan als:

Landelijk, gastvrij, bourgondisch, streekproducten en verhalen. Puur genieten van het landleven. Dat geeft exact weer wat bezoekers willen ontdekken en beleven als ze in beide gemeenten te gast zijn. Even uitblazen op een terrasje van een van de B&B's met een biertje. Of op krachten komen bij de boer met prachtige streekproducten. Het verhaal horen en beleven, gezellige restaurants, terrasjes, winkels en overnachtingsmogelijkheden.

7 STRATEGISCHE AANPAK & ACTIEPROGRAMMA OVERBETUWE

Op basis van de huidige beleidskaders, de interviews, de trends en ontwikkelingen in de sector, de SWOT analyse en de geformuleerde kernwaarden, wordt duidelijk dat de ambitie van de beide gemeenten ligt op kleinschalige projecten, waarin rust, ruimte, water, historie, actief bewegen geborgd zijn. Waar de ambitie zich concentreert op kwaliteit en kleinschaligheid, worden de beleidsdoelen gekozen op basis van bescheiden groei, betere samenwerking, imago- en “brandbuilding” uit een lijst die is samengesteld door de belangrijkste stakeholders uit het gebied (zie bijlage 3).

Samengevat betekent dit dat de belangrijkste beleidsuitgangspunten, die in de praktijk en de uitvoering (bijvoorbeeld bij vergunningverlening) gebruikt kunnen worden, voor recreatie en toerisme de volgende zijn:

- Ruimte bieden voor nieuwe vormen van verblijf;
- Mogelijkheden van verblijf uitbreiden, gebaseerd op de thema's en de kernwaarden;
- Optimaliseren van de routestructuur, het verbeteren van de kwaliteit van de routes en de uniformiteit van bewegwijzering;
- Ontwikkelen van thematische evenementen op het gebied van cultuurhistorie, muziek, toneel en festivals;
- Optimaliseren van de verbindingen (in de breedste zin) met Arnhem en Nijmegen;
- Inzetten op streekproducten als imago-drager bij de branding van De Betuwe, en daarmee breed inzetten op De Betuwe als naam en gebiedsmarkering, gebruikmakend van het landelijk karakter, het water en de uiterwaarden;
- Inzetten op dagrecreatie op de fiets en op Park Lingezegen. Aandacht voor de dagattracties, zoals Fort Pannerden en Kasteel Doornenburg;
- Park Lingezegen gebruiken als drager van promotie en productontwikkeling

Op basis van de bovenstaande beleidsuitgangspunten zijn de volgende concrete actiepunten tijdens looptijd van de beleidsnota voor Overbetuwe opgesteld. De thema's en de actiepunten komen terug in de tabel in dit hoofdstuk.

<i>Uit te voeren acties</i>	<i>Actienemer</i>	<i>Kosten</i>	<i>Periode</i>	<i>Beleidsuitgangspunt</i>
THEMA VERBLIJF				
In 2017 kijken naar juridische knelpunten op basis van APV van camperplaatsen bij particulieren		Nvt.	2017	
Het realiseren van 3 camperplaatsen in het oostelijk deel van de gemeente Overbetuwe	Gemeente Overbetuwe	€ 15.000	2018	Ruimte bieden voor nieuwe vormen van verblijf

<i>Uit te voeren acties</i>	<i>Actienemer</i>	<i>Kosten</i>	<i>Periode</i>	<i>Beleidsuitgangspunt</i>
THEMA DAGRECREATIE EN DAGATTRACTIE				
In samenspraak met RBT-KAN en Park Lingezegen 1 gezamenlijk wandelroutenetwerk opzetten door de gemeente Lingewaard en Overbetuwe	Gemeenten Overbetuwe en Lingewaard	€ 15.000	2017-2019	Optimaliseren van de routestructuur
In overleg met Park Lingezegen ruiterroutes aanleggen in het park	Gemeenten Overbetuwe en Lingewaard	€ 5.000	2020-2021	Optimaliseren van de routestructuur Park Lingezegen als drager van promotie en productontwikkeling
In kaart brengen wat nodig is om de kanoroute in de gemeente Lingewaard door te trekken naar de gemeente Overbetuwe. Knelpunt 325	Gemeente Overbetuwe		2017-2018	Optimaliseren van de routestructuur
Alle boerenrustpunten, TOP's en pleisterplaatsen in Lingewaard en Overbetuwe voorzien van watertap- en oplaadpunten	Gemeenten Overbetuwe en Lingewaard	€ 10.000	2018	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water
Oude stoomtrein traject Huissen-Gendt dmv een fietsroute en borden zichtbaar maken	Gemeente Lingewaard	€ 5.000	2020	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water
Project Water als Wapen realiseren met subsidie van de Euregio. Verhalen vertellen d.m.v. luisterkeien en fietsroute	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	€ 5.000	2017	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water
Overbetuwe en Lingewaard nemen het initiatief om organisaties die zich in beide gemeenten bezighouden met WOII met elkaar te verbinden in aanloop naar de 75 ^e herdenking van Operatie Market Garden in 2019	Overbetuwe en Lingewaard	Nvt	2017-2019	Wij staan positief ten opzichte van thematische evenementen op het gebied van cultuurhistorie, muziek, toneel en festivals;

<i>Uit te voeren acties</i>	<i>Actienemer</i>	<i>Kosten</i>	<i>Periode</i>	<i>Beleidsuitgangspunt</i>
INFRASTRUCTUUR / BEREIKBAARHEID				
Signings (tot ziens in De Betuwe) laten maken en, iom NS en Rijkswaterstaat, plaatsen op alle stations en afritten van snelwegen in Lingewaard en Overbetuwe.	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	€ 10.000	2018-2019	Streekproducten als imago-drager en branding van de Betuwe als naam en gebiedsmarkering
Gemeenten Overbetuwe en Lingewaard gaan op ICT-gebied samenwerken om digitale toeristische en recreatieve producten te kunnen inzetten via de eigen beschikbare communicatietools	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	€ 5.000 pj	2017	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water
Gemeentelijke websites van Lingewaard en Overbetuwe voorzien van een gezamenlijk toeristisch portaal met links naar RBT-KAN en evenementen in de beide gemeenten	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe		2017	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water Inzetten op dagrecreatie op de fiets en aandacht voor dagattracties Positief ten opzichte van thematische evenementen op het gebied van cultuurhistorie, muziek, toneel, festivals

<i>Uit te voeren acties</i>	<i>Actienemer</i>	<i>Kosten</i>	<i>Periode</i>	<i>Beleidsuitgangspunt</i>
THEMA MARKETING EN COMMUNICATIE				
Het herkenbaar afbakenen van het gebied dmv vlaggen, komborden etc. Onderzoeken of Neder-Betuwe hier bij wil en kan aansluiten		€ 7.500	2017-2018	Streekproducten als imago-drager en branding van de Betuwe als naam en gebiedsmarkering
De gemeenten Lingewaard en Overbetuwe zetten streekproducten in als relatiegeschenk	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe		2017-2022	Streekproducten als imago-drager en branding van de Betuwe als naam en gebiedsmarkering
In samenspraak met RBT-KAN een promotiecampagne "De Betuwe: Een dijk van een landschap" laten ontwikkelen en uitvoeren	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	€ 7.500	2018	Streekproducten als imago-drager en branding van de Betuwe als naam en gebiedsmarkering
De toeristische kaart van "De Betuwe" met highlights actualiseren en opnieuw uitbrengen	Gemeenten Lingewaard en Overbetuwe	€ 7.500	2018	Mogelijkheden van verblijf uitbreiden op thema's en kernwaarden: streekproducten, actief bewegen, cultuur & cultuurhistorie en water Inzetten op dagrecreatie op de fiets en aandacht voor dagattracties

BIJLAGEN

1 Gevoerde gesprekken

Tempel- en Kerkmuseum Elst, Karin Besjes, Harrie Vens,
Fort Pannerden, Maike Woldring
Park Lingezegen, Jan Willem Kamerman
Uiterwaarde, Alex Kwakernaak, Piet Smits
Camping Waalstrand, Rogier Cornelissen, Anciëlla Tap
RBT KAN, Jurriaan de Mol
Camping Overbetuwe Louis Hoogveld
Camping de Grote Altena, J.L.A. Hoogendoorn
Camping DeWaij, Sepp en Aukje Willemsen
Horeca Nederland, Afd. Betuwe Oost, Bart Kennis
Gemeente Lingewaard, Wethouder Theo Jansen, Mireille Borgers
Gemeente Overbetuwe, Wethouder Wijnte Hol, Paul Rooijackers

2 Geraadpleegde informatie

- Toeristisch Recreatieve monitor Regio Arnhem Nijmegen 2015, ZKA
- Strategische Marketingvisie Toerisme 2013 – 2016 Regio Arnhem Nijmegen, RBT KAN
- Strategische Marketingvisie Toerisme 2017 – 2020 Regio Arnhem Nijmegen, RBT KAN
- Omgevingsvisie Gelderland, Provincie Gelderland 2014
- Trendrapport Toerisme, Recreatie en Vrije Tijd 2015, NRIT Media
- Beleidsplan Recreatie en Toerisme Gemeente Lingewaard, “Groene parel tussen de rivieren”, Grontmij, Route IV, 2009
- Overbetuwe: heerlijk naar buiten! Beleidsplan Recreatie en Toerisme Gemeente Overbetuwe, Grontmij, Route IV, 2008
- Jaarverslag 2015, Uite@waarde
- Vrijetijdswensen in het rivierengebied, Bureau Ruimte en Vrije tijd, 2015

3 Deelnemers Kernwaarden discussie, 20 organisaties, 34 personen

27 januari 2016 in De Hucht te Elst

Tempel- en Kerkmuseum Elst
Fort Pannerden
Kasteel Doornenburg
Park Lingezegen
Uiterwaarde
RBT KAN
Landgoed Hemmen
Camping Landgoed Overbetuwe
Camping Waalstrand
Horeca Nederland, Afd. Betuwe Oost
Elster ondernemersvereniging EO
Recron Gelderland
Gemeente Lingewaard
Gemeente Overbetuwe
Omnivents, Watergoed
Raadslid Overbetuwe

EZ Overbetuwe
Mea Vota
Lingevaart
Beleef Rijn Waal

Deelnemers Diner Pensant, 18 organisaties, 32 personen

17 februari 2016 in De Hucht te Elst

Tempel- en Kerkmuseum Elst
Kasteel Doornenburg
Park Lingezen
RBT KAN
Camping de Grote Altena
Camping Waalstrand
Horeca Nederland, Afd. Betuwe Oost
Elster ondernemersvereniging EO
LTO Noord
Recron Gelderland
Gemeente Lingewaard
Gemeente Overbetuwe
Gemeente Nederbetuwe
Omnivents, Watergoed
EZ Lingewaard
EZ Overbetuwe
Lingevaart
Eco Vrede

4 Verblifaccommodaties

3 hotels en B&B's (totaal >210 bedden), 8 campings (>600 plaatsen), 6 camperlocaties (32 plaatsen), 28 Airbnb's

Hotels & B&B's vermeld op website www.vvvarnhemnijmegen.nl

Bed & Breakfast de Honderdmorgen, Doornenburg
Hotel Visspecialiteitenrestaurant Rijnzicht, Doornenburg
Gastenverblijf Het Meeuwennest, Huissen
Hotel het Wapen van Elst, Elst
Linge Hotel Elst, Elst
Bed & Breakfast De Oude Schuur, Elst
Bed & Breakfast de Honderdmorgen, Doornenburg

Campings vermeld op website www.vvvarnhemnijmegen.nl

Camping Overbetuwe, Heteren
Camping De Grote Altena, Oosterhout
Camping De Hooge Brug, Slijk-Ewijk
Minicamping QKLQ, Angeren
In het Wijland, Bemmelen
Camping de Waay, Doornenburg
Camping Waalstrand, Gendt

Geregistreerde Airbnb's per 1 juli 2016, volgens www.airbnb.nl

Plaats	Aantal
Gendt	5
Doornenburg	1
Bemmel	3
Slijk Ewijk	1
Andelst	1
Zetten	1
Hemmen	1
Randwijk	1
Heteren	3
Driel	2
Valburg	2
Elst	3
Huissen	3
Angeren	1
Totaal	28

Dagattracties

9 bovenlokale evenementen, 1 golfbaan (18 holes), 7 musea/museale activiteiten, 1 kasteel, 1 Fort, 3 watersportlocaties (Rijkerswoerdse Plassen, De Linge, Strandpark Slijk Ewijk), 2 landgoederen (Hemmen, Huize Doornik)

Evenementen:

Paardenmarkt in Elst,
Ponymarkt, Bemmel
Jaarmarkt, Bemmel
Kortebaandraverij, Bemmel
Bemmelse Dweildag
Huissen bij Kaarslicht, kerstmarkt.
De Dag van Elst, Vierdaagse
De Huissense dag, Vierdaagse
Kom in de Kas

5 Kengetallen uit de Toeristisch Recreatieve monitor Regio Arnhem Nijmegen 2015¹⁴

- Vrijtijdssector is een sector van economische betekenis en van werkgelegenheid. De economische betekenis van toerisme en recreatie in de regio Arnhem Nijmegen in 2014 is circa € 1,3 miljard en levert circa 20.500-22.500 banen op. Dat is circa 6,5% van de regionale werkgelegenheid, een iets hoger aandeel dan landelijk. Daarmee is de sector qua werkgelegenheid in de regio groter dan (afzonderlijk) de bouwsector, de transportsector en de publieke sector.
- Dagtoerisme is verreweg dominant. De bestedingen in het verblijfstoerisme bedroegen circa € 145,5 miljoen, het dagtoerisme leverde circa € 1,2 miljard op en het zakelijke toerisme circa € 33 miljoen. Binnen het verblijfstoerisme is de hotelsector met bestedingen van € 96,8 miljoen verreweg de belangrijkste sector. In de dagtoeristische sector zijn de bestedingen van horecabezoek door met name inwoners (€ 316,8 miljoen) en recreatief winkelen (€ 529 miljoen) dominant. Met ruim € 103 miljoen bestedingen blijft evenementen ook een belangrijke deelsector voor het dagtoerisme in de regio. Qua bezoekaantallen is buitenrecreatie een belangrijke sector; qua bestedingen minder.
- Zakelijk markt is aanzienlijk. De zakelijke markt beperkt zich niet tot zakelijk (dag)toerisme. Als circa 50% van de bestedingen in hotels worden meegerekend (zakelijke overnachtingen) is deze omvang circa € 82 miljoen.
- Hotelsector blijft stabiel. Ondanks de economische crisis steeg het aantal hotelovernachtingen zeer licht. In Arnhem was de stijging sterker (+12%). Wel staan de prijzen in met name de hotels middenklasse en luxe onder druk.
- Krimp van bestedingen. De bestedingen in de toeristische sector zijn in vergelijking met 2011 met 3% gedaald. In het verblijfstoerisme daalden de bestedingen met 5% (onder andere door dalende hotelprijzen) en in het dagtoerisme met 3%;

¹⁴ Uit: Toeristisch Recreatieve monitor Regio Arnhem Nijmegen 2015, ZKA

6 Park Lingezen

De ontwikkeling van Park Lingezen is sinds 2007 in gang, toen de eerste schop de grond in ging bij Kassengebied Bergerden. Sindsdien zijn onder meer ontwikkeld:

De Park:

- 542 grote en 21.810 kleine bomen geplant
- Speelbos Schuytgraaf ontworpen en ingericht
- Symbolische uienbol van wilgentenen ontworpen als symbool voor de kasteeltoren die daar vroeger stond
- De Notenlaan, de voormalige oprijlaan van Kasteel De Park is in ere hersteld.
- Landerij De Park is ontwikkeld, een multifunctioneel landschapscentrum waarin o.a. kinderopvang, ondersteunende horeca, ecologische tuin.
- Het gebied van Park Lingezen is rijk aan fiets- en wandelpaden.

Het Waterrijk

- Waterbergingen
- Recreatieplek voor zwemmen, vissen, duiken, vogels kijken, wandelen.

Het Landbouwland

- Verbreding van de Linge
- Het landbouwland blijft er vooral ruimtelijk voor agrariërs.
- Kapel van de Bloeiende Betuwe in 1946 (nagedachtenis strijd 1944)

De Buitens

- Aanplant in 2015 van het Vierdaagsebos ter ere van de 100^{ste} Nijmeegse Vierdaagse wandelmarsen (in 2016).
- Aanplant laanbomen
- Wederopbouw Boerderij De Bredelaar
- Park Bredelaar (Archeologisch Rijksmonument met thema 'Landbouwgrond door de eeuwen heen).
- Vrij liggende wandel- en fietspaden voor veilig gebruik door recreanten.

De Woerdt

- Op nieuwe 'Landgoed Doornik' een lint van kersenbomen en een essen-iepenbos.
- Een openlucht klaslokaal
- Openlucht tentoonstelling van de Landschapstriënnale die in 2014 plaatsvond in Park Lingezen.
- Op de Doornik natuurakkers is het goed toeven voor akkervogels en andere dieren die van kleinschalig agrarisch landschap houden.

7 Trends in toerisme & recreatie

Adjiedj Bakas: 'Klein is het nieuwe groot'. Toeristen/recreanten kiezen steeds vaker voor kleinere, maar kwalitatief hoogwaardige locaties, verblijfsaccommodaties (B&B's, 'Airbnb') en rustieke, authentieke locaties.
Thema's in de vrijetijdsector: samenwerking, collectiviteit, eerlijk, transparant
Streekproducten, vergeten groenten
Retro, het 'gevoel' van de jaren zeventig in muziek, kleding, inrichting
Creativiteit is omgekeerd evenredig aan economische situatie
No Wifi= No life. Overall behoort Wifi als standaardvoorziening aanwezig te zijn.
De toerist wil 'echte' ervaringen met lokale mensen (Airbnb's)
'Staycation'. We blijven 'lekker' thuis en besteden onze tijd en vakantiegeld in de regio
Korte tripjes. Tot voor kort voornamelijk citytrips. Nu, mede onder invloed van terreurdreiging, korte trips in de eigen omgeving
Multi-generatie vakanties. Opa & Oma, vader & moeder en (klein)kinderen samen in een bungalow of hotel.
Reizen en werk gaan veel meer samen
Storytelling (verhalen) uitermate belangrijk
Klantgerichtheid en persoonlijke aandacht en interesse van de hotelier, restaurateur of recreatieaanbieder, staan bovenaan in de dienstverlening
Samenwerking in de waardeketen Vervoer. Verblijf. Vertier en Vertering

8 Kansrijke projecten

Overzicht van geïnterviewde kansrijke projecten, samengesteld door de deelnemers van de kernwaardendiscussie en het diner pensent.

KANSRIJKE PROJECTEN	Korte termijn inzetten vanaf 2017-2018	Lange termijn 2018 en verder	Water	Cultuur & Cultuurhistorie	Actief Bewegen	Streekproducten
VERBLIJF						
		Drijvende woningen/ accommodaties	X		X	
		Paardenhotels			X	
	Trekkershutten op bijzondere plekken (Boomgaard, Kas met arrangementen)				X	X
	B&B's op bijzondere locaties		X	X		X
	Arrangementen	Arrangementen	X	X	X	X
		'Hotel' Fort Pannerden	X	X		X
		Groepsaccommodaties met thema's (Romeinen/Ridders)		X		X

KANSRIJKE PROJECTEN	Korte termijn inzetten vanaf 2016-2018	Lange termijn 2018 en verder	Water	Cultuur & Cultuurhistorie	Actief Bewegen	Streekproducten
DAGRECREATIE DAGATTRACTIE						
	Rondvaarten tot aan Neder-Betuwe		X			
	Park Lingezegen ontwikkeling	Park Lingezegen ontwikkeling	X	X	X	X
	Hap & Trap routes, in combinatie met op- en afstappunten, ism horeca				X	X
	Evenementen (Fort Pannerden, Park Lingezegen)	Evenementen (passend bij de kernwaarden)	X	X	X	X
		Romeins Belevingspark		X		
	Fruitautomaten					X
		Openbare Pluktuinen,				
	Combi arrangementen (waterfiets, struinen, wandelen, blote voetenpad, vogels spotten, kano, mountainbike, Betuwe scooters Omnivent)	Combi arrangementen (Vervoer, Verblijf, Vermaak, Vertering)	X	X	X	X
	Evenementen (bijv. 'Betuwe Bakt Beter', 'Kom in de Kas', Pluktuinen)	Hoogstam in ere herstellen		X		X
	'Plas Lingezegen' (Uite®waarde)		X		X	
	Betuwe in Bloei'					
	Outdoor Fitnesszone (Uite®waarde)	Elstar Visitors Center (kraamkamer van de appel)		X		X
		Oude steenfabrieken gebruiken		X		X
	Mountainbike routes ("crosscountry")				X	

KANSRIJKE PROJECTEN	Korte termijn inzetten vanaf 2017- 2018	Lange termijn 2018 en verder	Water	Cultuur & Cultuurhistorie	Actief Bewegen	Streekproducten
INFRASTRUCTUUR BEREIKBAARHEID						
		Jachthaven	X		X	
	'Flipje Route'			X		X
	Herkenbare gebiedsafbakening (bewegwijzering, gebiedsafbakening met vlaggen en komborden, digitale ontsluiting)		X	X	X	
		Optimalisering van routestructuren		X	X	
		Verbindingen vanuit de steden versterken		X	X	X
	Kanoroutes		X		X	
		Meer aanlegpunten en aanlegsteigers	X		X	
	Veerpontjes uitbreiden		X		X	
	Verbetering OV					
	Paardenroutes, wandelpaden en 'blote voeten paden'			X	X	X
	Oude kerkpaden			X		
	Toeristische Overstapplaatsen uitbreiden		X		X	
	Digitaliseren, App's.		X	X	X	X

KANSRIJKE PROJECTEN	Korte termijn inzetten vanaf 2017-2018	Lange termijn 2018 en verder	Water	Cultuur & Cultuurhistorie	Actief Bewegen	Streekproducten
MARKETING & COMMUNICATIE						
		Intensiever samenwerking Lingewaard, Overbetuwe en NederBetuwe	X	X	X	X
	Aanhaken bij 'Holland City' van NBT ("metrolijnen")		X	X	X	X
	Merk 'Betuwe' uitdragen, branding		X	X	X	X
	Intensivering communicatie op thema 'Linge langste rivier'		X			
	Duidelijke(r) positionering Betuwe & Waterkraan van Nederland		X	X		
	Streekproducten inzetten als imagodragers			X		X
	Welke machthebbers zijn hier geweest? (Caesar, Napoleon)			X		
	Digitaliseren, App's.		X	X	X	X
	Rijkste provincie mbt historie			X	X	X
	Iconen noemen in promotie en producten		X	X	X	X
	Positionering: schone lucht, duurzaamheid, gezondheid		X		X	X
	Kalender mbt plukdagen					X
	Overlegstructuur opzetten overheid, bedrijfsleven, marketingorganisatie		X	X	X	X

